

ОБРАЗОВАНИЕТО КАТО ФИЛОСОФСКА ТЕМА.

ЕДАМЕР ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО

КУЛТУРА

Васка Петрова

ФИЛОСОФИЯ

ОБРАЗОВАНИЕ

Под редакцията на:

Отговорен редактор: Проф. д-р В. Стефанов
Ст. н. с. д-р А. Апостолов
Доц. д-р Т. Тодоров
Ст. н. с. д-р Н. Сретенова

София – 2004

ОБРАЗОВАНИЕТО КАТО ФИЛОСОФСКА ТЕМА. ГАДАМЕР ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО

Васил Пенчев

Abstract: The text discusses philosophy of education from Gadamer's and Heidegger's point of view. Education undeceives man and humanity in accordance with their essence and nature in openness of progress. Education conceals the human being from and by means of the truth in its nature. It is exhibited the connection with Platon, Rousseau, Nietzsche, and Dewey.

Основната теза на настоящата работа е: образованието помага да възникне човекът според собствената си природа, според личността и индивидуалността си, но и чрез образованието те да се породят и укрепнат; човечеството – както преди народите в епохата на националните възраждания – също така се извежда от образованието, възниква от него и на свой ред го определя според постепенно появяващата му се собствена индивидуалност, или казано с философска краткост: човечеството се образува чрез образованието си. По повод на педагогиката Кант пише: "Посредством собствените си усилия човешкият род е длъжен да създаде от само себе си цялата уредба на природата на човечеството" (Кант 1994: 140).

Съществуват множество определения на термина "философия на образованието" (Price 1965: 9; Dewey 1939: 654-656; Мордвинцева 1997: 8; Розин 1996: 12; Узунова 1996: 4; Мерджанова 1995: 67; Цветков 1994: 20; Радев 1995: 7). Образованието придобива общност на философско понятие. То вече означава не просто организация и институция за овладяване на знания от децата, юношите, младежите и хората от всяка възраст, не само една от най-фундаменталните общочовешки ценности, но преди всичко специфично човешкото израстване, чрез което заложената в човека природа се разгръща, индивидуализира и сама направлява по-нататъшното си разгръщане.

Дюи отбелязва, че "историята на образователните теории е белязана от противопоставяне на идеите, че образованието е развитие отвътре и че е

формиране отвън" (Dewey 1939: 654). Аналогично той противопоставя "напредничавото" на "традиционното" образование. Следвайки неговата терминология, трябва да се каже, че, философски разбрано, образованието е винаги "напредничаво" (Занев 1997; Занев 1996).

Следователно образованието изисква и гарантира свободата на човека. Например за Кант обаче, образованието по-скоро изисква и гарантира дисциплината и порядъка. "Човекът може да стане човек само чрез възпитанието" (Кант 1994: 142). "Дисциплината, т.е. порядъкът, променя животинското в човешкото" (Кант 1994: 139). Русо пише: "Националното образование не принадлежи другиму, освен на свободните хора; те са единствените, които могат да имат обществено житие и които наистина могат да бъдат свързани със закон" (Rousseau 1964: 966). Обратно, необразованието означава подтисничество и манипулиране. Просвещението свързва и изяснява връзката между природа, свобода и образование (напр. Sötard 1999).

Образованието – наред с пазарната икономика и демокрацията (Dewey 1939: 716-721) – е механизъм, чрез който свободата на другия, не само не ограничава моята свобода, но я подпомага и дори изисква. Съответно, аз съм заинтересуван не от това да подтискам другия, а напротив – да е свободен. Посредством образованието свободата на другия даром се превръща в благо за мен, даже в най-непосредствен материален смисъл.

На скицираното бегло дотук противостои Марксовия "6-и тезис към Фойербах": "Но човешката същност не е абстракция, въплътена в отделния индивид. В своята същност тя е ensemble-ът от обществените отношения" (Marx 1958: 6). Следвайки цялостната теория и практика на марксизма, може да се твърди, че главната предпоставка за образованието е социалната революция и промяната на обществените отношения. Болшинството биват образовани *отвън* чрез промяната на обществото, осъществявана от революционен авангард.

Образованието бидейки общочовешка ценност, право и достойние, същевременно е специфично европейска и характерна българска ценност. Гръцката дума παιδεία означава образование, възпитание. "Вживяването и обживяването на човешката същност към винаги присъдената ѝ област е същността на това, което Платон нарича παιδεία" (Heidegger 1978: 214-215). Платон ни оставя притчата за пещерата, за излизането от нея в светлината на деня като παιδεία, образование. "Думата – пише Хайдеггер – не допуска превод. Според Платоновото същностно определение παιδεία означава

ρετιςσωυ ολης της υχης, ръководство за обръщане на целия човек в неговата същност. Затова παιδεία същностно е преход, и то от παιδευσια в παιδεία " (Heidegger 1978: 215).

За българина: "Науката е слънце, което във душите греи...". Тук думата наука е употребена в смисъла на образование. На 8 февруари 1990 година сегашният премиер казва: "При един народ, където науката е култ, това е вече една огромна гаранция за благоразумие" (Кеворкян 1990: 14). При българите религиозното чувство не е толкова силно както при други народи (Хаджийски 1974: 481; Хаджийски 1974а: 126; Семов 1987: 235). Образованието сякаш обаче е религия за нас (Семов 1999: 258). В самата дума "наука" има от умалителната нежност на една любов. Действително, по същността си образованието е благоразумие, т.е. разум, който се използва за благо, и е отчасти синоним на умереност и толерантност, умението да се видят и приемат чуждите основания и чрез това да се предпазим от крайни възгледи. Още Платон изтъква, че доброто образование спомага за умереност във взаимоотношенията (Platon 1942: 122 (416c)).

Историята е историята на образованието на човека и на Човечеството, или на неговото и на нашето израстване според човешкия □□□□, поклъващ и укрепващ в свобода.

Ницше се отвръща от християнския култ към слабостта, към слабия бог, богът, който въплъщавайки се в човек, се обрича на немощ, страдание и смърт. Бестията, свръхчовекът, който преминава по тънкото въже (Nietzsche 1939: 11;12-13) над пропастта между човешкото и божественото, е противопоставен на Христос. Обаче – както и с основание, макар и от напълно различна гледна точка, изяснява Хайдегер (Heidegger 1984: 38) – такова противопоставяне е изкуствено, тъй като самият Христос е пътят, по който – или с Ницшевата метафора: "тънкото въже над пропастта" – човекът, видимо отслабвайки и страдайки, ще придобие силата и близостта до бога да твори добро.

Потенцията на човека е несравнима, успели да опазим слабостта му и възможността за свободно развитие в среда от примери на човешко поведение. Онова, което наричаме *образование* в тесен и собствен смисъл само продължава *образуването* на бебето като човек. Русо пише: "Ние се раждаме слаби – нуждаем се от сила; раждаме се без да можем нищо – нуждаем се от помощ, раждаме се глупави – нуждаем се от разум. Всичко, което нямаме по рождение и от което се нуждаем, бидейки големи, ни се дава

от образованието" (Rousseau 1964a: 247). Почти същата мисъл можем да открием и у Кант: "Инстинктът е всичко за животното; някакъв чужд разум се е погрижил за всичко, което му е необходимо. Човекът обаче се нуждае от собствен разум. Той не притежава инстинкт и сам трябва да изработи плана за собственото си поведение. Но тъй като, появявайки се на бял свят, той е безпомощен и напълно неспособен да стори това веднага, то други трябва да го направят вместо него" (Кант 1994: 139-140). Обаче тази слабост, безпомощност и глупост, или "незрелост", както обобщава Дюи, е "първичното условие за растежа" и в този смисъл не е отрицателно условие, а положително – "способност за растеж" (Dewey 1916: 120). В хода на своята еволюция, човек непрекъснато е бил поставян пред разнообразни затруднения, които видимо са го отслабвали, но които са го принуждавали да открие необходимите примери на несъществуващо дотогава човешко поведение като потенция на своята природа, т.е. скрити дълбоко в него и следователно в качеството на въображение и творчество.

Виждаме, че човекът е едно все по-бързо образуване и образование и възможността за тях. Песталоци пише: "Целият земен живот на човека е състояние на възпитание, в което според волята на създателя трябва да бъдат образовани силите и заложите на вечността. Отношенията, сред които човек може да живее тук, трябва да се разглеждат като междинни степени и помощни средства за неговата собствена и вечна култура и не бива да се изпускат предвид, да се пренебрегват, а без да се губят идеалите, трябва да се подчинят на главната цел на образованието за вечността" (Песталоци 1969a: 73).

В наше време образованието на човечеството се определя от съвкупност явления, описвани като *глобализация*. Следва да се приеме, че глобализацията е именно етап на образованието и образуването на човечеството и следователно за нея също така ще е оправдан общият девиз на образованието: "Сила чрез слабост", или интерпретирано християнски: "Твори добро!".

В най-голяма степен бегло скицираните дотук възгледи съответствуват на Гадамеровия "херменевтичен" възглед за образованието и историята в общата им същност на "гълкуване" и "откритост". За него образованието е водещото хуманистично понятие (Gadamer 1960: 7). "Следвайки Хегел, като родов белег на образованието изтъкваме удържането в откритост за друго, към други, по-общи гледни точки" (Gadamer 1960: 14). "... едно от

фундаменталните следствия на образованието е приобщаването към такива символични универсуми като равнище на легитимация, начини на "обяснение" и "разбиране", т.е. на смислополагане и интерпретация. "Въздигането към всеобщото" в образованието се представя като въздигане към универсума смисли, в цялост – като интериоризация на еталоните на социална дейност" (Микешина 1996: 44).

С позоваване на Ницшевите "Несвоевременните размишления" Гадамер посочва, че чрез забравянето духът получава възможност за цялостно обновление, способността да види всичко с избистрен поглед, и то така, че да спои в многообразно единство отдавна познатото с новоткритото. Аналогично с това и подобно на Хелмхолц под "такт" той схваща определена възприемчивост и способност за разбиране на ситуации и за поведение, което не произтича от общи принципи (ср. Heidegger 1971: 39). "Оттук на такта същностно принадлежат неизречеността и неизречимостта" (Gadamer 1960: 13). Очевидно е, че за Гадамер образованието не може да бъде натрупване на знания, а усвояване на специфично човешката откритост в практическата ѝ способност – Аристотеловият *φρονησις* (Gadamer 1960: 301) – за такт и усет, за диалог с другото време или с другата култура, или с другия човек, или просто с Другия. Резултатът от образованието "израства във вътрешния преход на формирането и образоването и затова остава постоянно понататъшно и повторно образование" (Gadamer 1960: 8). "Не случайно думата "образование" в това се равнява на гръцката – "physis" (Gadamer 1960: 9).

Взгледът за възпитанието и образованието като за разгръщане на вътрешната природа на човека е често срещан сред педагозите. Така напр.: "Силата на природата неударимо води към истината и в нейното ръководство няма принуда" (Песталоци 1969: 44). "Нарастването на нещата в природата се извършва от само себе си" (Коменски 1992: 107). Ян Коменски излага и следните девет принципа за следване на природата при ученето и образоването. I принцип. Природата спазва подходящото време. ... II принцип. Природата си подготвя материала, преди да почне да го оформява ... III принцип. Природата подбира за своята дейност подходящ предмет или предварително го подготвя по съответен начин, за да стане подходящ. ... IV принцип. Природата не се обърква в действията си, а разпределя, и всяко нещо свършва поотделно. ... V принцип. Всяка своя дейност природата започва отвътре. ... VI принцип. Природата започва цялото си творчество с най-общото и свършва с малките подробности. ... VII принцип. Природата не

прави скокове, а постепенно крачи напред. ... VIII принцип. Когато природата почне нещо, тя не го спира, докато не го свърши. ... IX принцип. Природата грижливо отбягва противоположното и вредното" (Коменски 1992: 107-119).

Ако образованието е човешкият *φύσις*, то темата за истината и образованието, разбрани философски, ще се окаже сред най-трудните, защото истината е съдба на човешката крайност (Хайдеггер 1989: 137) и същевременно в истината съществуващото се изплъзва и разкъсва скритостта (пак там: 136) в противобостно със самия *φύσις*, стремящ се да се скрие. Истината е фундаменталното противоборство на човешкото същество със самото съществуващо като цяло (пак там). Тогава би могло да се заключи, че *образованието скрива човека от и посредством истината в неговата природа*. И това е начинът, по който "образованието и истината се сливат в същностно единство" (Микешина 1996: 47). Образованието и противоборство на човека сам със себе си, при което човекът е едновременно образоващ се (*φύσις*), ученик и образоващ (*αληθεα*), учител. Човечеството – и то разбрано в тази двойственост – има своята истина *сякаш* външно: като Учителя, като Бога; и своята природа *сякаш* вътрешно: като ученика, следващ Учителя, т.е в крайна сметка като своето богоподобие.

За Хайдеггер образованието е разгръщането на един предварителен образ – образец. "Образование означава две неща: образование е образуване в смисъл на разгръщащо се отпечатване. Това "образуване" обаче същевременно "изобразява" (отпечатва) от предразбиращо мерене в облик, даващ мяра, който и затова се нарича пред-образ, образец [*Vor-bild*]" (Heidegger 1978: 215).

Гадамер пише: "Понастоящем образованието е тясно свързано с понятието за култура и най-напред означава присъщия човешки начин да се дообразуват естествените дадености и наклонности" (Gadamer 1960: 8). "Понятието за образование, което тогава е въздигнато до господстваща ценност, е навярно най-великата мисъл на XVIII-то столетие и тъкмо това понятие означава началото, от което живеят науките за духа на XIX-то столетие, ако и да не умеят да го оправдаят теоретико-познавателно" (Gadamer 1960: 7). Гадамер специално изследва – от такава философска гледна точка – естетическото (Gadamer 1960: 14, 77-84) и обсъжда историческото (Gadamer 1960: 4-5, 14) образование. "Един общ и обществен усет – фактически това е формулиране на същността на образованието, който позволява да откликне далечна историческа взаимовръзка" (Gadamer 1960:

14-15). "Това, което прави науките за духа науки, може да се разбере по-скоро от традицията на понятието за образование, отколкото от идеята за метод на модерната наука" (Gadamer 1960: 15).

В заключение Гадамеровото схващане за образованието като философско понятие може да се синтезира така: *образованието извежда човека и човечеството според тяхната същност и природа в откритостта на развитието.*

ЛИТЕРАТУРА:

1. Занев, С. 1996. Хегел и Дюи (темата за образованието). – *Философски алтернативи*, 3.
2. Занев, С. 1997. Философията като критическа образователна теория. – *Философия*, 1.
3. Кант, И. 1994. *Спорът на факултетите. Педагогика*. С.: ИК "Христо Ботев".
4. Кеворкян, К. 1990. *Разговори със Симеон Втори*. С.: Зодиак – ВН.
5. Коменски, Ян. 1992. Велика педагогика. – В: *Избрани педагогически произведения*. С.: Просвета.
6. Мерджанова, Я. 1995. Какво е това – философия на образованието (опит за портрет). – *Педагогика*, 5.
7. Микешина, Л. 1996. Герменевтически смисли образования. – В: *Философия образования*. Москва: Фонд "Новое тысячелетие".
8. Мордвинцева, Л. 1997. *Современные проблемы философии образования*. Москва: ИНИОН РАН.
9. Песталоци, И. 1969. Вечерните часове на един отшелник. – В: *Избрани педагогически произведения*. С.: Народна просвета.
10. Песталоци, И. 1969а. Основни положения на метода. – В: *Избрани педагогически произведения*. С.: Народна просвета.
11. Радев, П. 1995. *Философия на образованието*. Пловдив.
12. Розин, В. 1996. Предмет и статус философии образования. – В: *Философия образования*. Москва: Фонд "Новое тысячелетие".
13. Семов, М. 1987. *Българинът – познат и непознат*. С.: Военно издателство.
14. Семов, М. 1999. *Добрдетелите на българина*. С.: Тангра.

15. Узунова, В. 1996. Философия на образованието и проблемът за повишаване качеството на педагогическите кадри. – *Образование и професия*, 3.
16. Хаджийски, И. 1974. Бит и душевност на нашия народ. – В: *Съчинения*. Т. 2. С.: Български писател.
17. Хаджийски, И. 1974а. Моралната философия на българина от новото време. – В: *Съчинения*. Т. 1. С.: Български писател.
18. Хайдеггер, М. 1989. Основные понятия метафизики. – *Вопросы философии*, 9.
19. Цветков, Д. 1994. *Обща педагогика. Философия на образованието*. С.: "Веда Словена – ЖГ".
20. Dewey, J. 1916. *Democracy and Education*. New York: Macmillan Company.
21. Dewey, J. 1939. *Intelligence in the modern world*. New York: Random House.
22. *Education and philosophical mind*. 1957. London: George G. Harrap.
23. Gadamer, H.-G. 1960. *Wahrheit und Methode*. Tübingen: J.C.B.Mohr.
24. Heidegger, M. 1971. Hölderlin und das Wesen der Dichtung. – In: M. Heidegger. *Erläuterungen zu Hölderrlins Dichtung*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
25. M. Heidegger. 1984. *Was heißt Denken?* Tübingen: Max Niemeyer.
26. Heidegger, M. 1978. Platons Lehre von der Wahrheit. – In: M. Heidegger. *Wegmarken*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
27. Marx, K. 1958. [Thesen über Feuerbach]. In: K. Marx, F. Engels. *Werke*. B. 3. Berlin: Dietz, 5-7.
28. Nietzsche, F. 1939. Also sprach Zarathustra. Stuttgart: Alfred Kröner.
29. Platon. 1942. Der Staat. – In: *Sämtliche Werke*. Bd. II. Berlin: Lambert Schneider.
30. Price, K. 1965. *Education and Philosophical Thought*. Boston: Allyn and Bacon.
31. Rousseau, J.-J. 1964. Considérations sur le gouvernement de Pologne. *Œuvres complètes*. Vol. III. Paris: Galimard.
32. Rousseau, J.-J. 1964a. Émile, ou de l'éducation. *Œuvres complètes*. Vol. IV. Paris: Galimard.
33. Sötard, M. 1999. Nature et liberté en éducation. – In: *Éducation et philosophie*. Paris: ESF.